

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATION
NOVEMBER 2024

SETSWANA PUOTLALELETSO YA NTLHA: PAMPIRI YA I
SETSWANA FIRST ADDITIONAL LANGUAGE: PAPER I

Nako: 2½ Diura

Maduo: 100

ELA TLHOKO

1. Pampiri e, e na le ditsebe di le 10. Tsweetswee, netefatsa gore pampiri ya gago e feletse.

2. Pampiri e, e na le dikarolo di le NNE:

KAROLO A – Tekatlhaloganyo

KAROLO B – Tshosobanyo

KAROLO C – Maboko

KAROLO D – Thutapuo le melawana ya tiriso

Araba dipotso tsotlhe.

3. Araba dipotso tsotlhe ka Setswana, mme o dirise mopeleto le mareo a a kannweng ke lekgotla la Bosetšhaba la Puo ya Setswana.

4. Botswerere mo mokwalong, peong ya mabaka le mo thulaganyong ya dintlha, di tlaa go tswela molemo.

5. Botlhaswa le mokwalo o o sa buisegeng di tlaa go jela maduo.

KAROLO A TEKATLHALOGANYO**POTSO 1**

1. Buisa temana e e latelang morago o arabe dipotso.

LOSO LWA SETSWANA GO YA KA SETSO

Bogologolo matlapa a santse a tobetsega, loso mo morafeng wa Batswana lo ne lo tlhola khutsafalo le kutlobotlhoko e e seng kana ka sepe mo losikeng le setšhaba ka kakaretso. Go ne go na le nako e e rileng ya go lelela le go tlhoboga yo o tlhokafetseng mme nako eo e ne e bidiwa go roula. Moswelwa o ne a bonala gore o swetswe ka go tlhoka boitumelo jo batho ba

bangwe ba nang le jona fa balelapa le bona o kgona go bona gore ba mo kutlobotlhokong ka mokgwa o ba apereng ka ona le ka mokgwa o ba itshwereng ka teng.

Moswagadi le motlholagadi ba ne ba sa tshwanela go dira dilo di le dintsi gonne ba le mo kutlobotlhokong. Ba ne ba beolwa moriri go supa fa ba lela. Ke ka moo o bonang le gompiano motlholagadi a aparang diaparo tse dintsho lebaka legolo e le go supa le go bontsha fa a le mo kutlobotlhokong. Ka go dira jalo gape, motlholagadi o ne a tsibosa ba ba sa itseng fa a le mo bohutsaneng ka go mmona a apere jalo. Go ikilela go ne go

tsewa e le selo se se masisi tota ka nako ya loso. Motlholagadi o ne a tshwanetse go nosiwa melemo kgotsa dipitsa sebaka sa kgwedi, e bile a sa tshwanela go kopanela mapai le monna yo mongwe pele a fetsa sebaka se se beilweng ke bagolo sa go nna mo khutsafalong. Fa go ka diragala gore a palelwe ke go itshoka, monna yo o tlaa kopanelang mapai le ena o tlaa tsenwa ke bolwetse jwa makgome jo bo leng thata go alafega.

Ka go bona go le jalo baagisani ba ne ba ema mosadi yo o tlhokafaletsweng ke monna nokeng ka go mo gomotsa. Fa moswi a tsoga a fitlhwa kamoso, go ne go lalwa mo tirong e e bidiwang tebelelo. Malomaamoswi kgotsa mmamalomaamoswi ke ena a neng a ema fa tlhogong ya moswi. Ditsamaiso tsa merafe fa go tla mo ntlheng e di farologane. Fa moswi e le monna go nna malomaaagwe mme fa e le mosadi go nna mmamalomaagwe. Tebelelo e ne e le tumelo ya gore baloi ba se ka ba atamela moswi fa go se na yo o mo lebeleletseng. Fa malome kgotsa mmamalome a batla go ya ntlwanaboithusetsong, go nna le yo o mo tshwarelelang gore go se nne le motsotswana ope o moswi a tlogelwang a le esi.

Ka nako ya phitlho borre ba kgobokana le go itisa kwa kgotleng fa bomme bona ba itisa mo lelapeng la moswi. Go ne go sa lalwe go opelwa jaaka mo malatsing a gompiano mo o tlaa fitlhelang go nwewa metsi masetlha bosigo jotlhe ntse gotwe matagwa a tlailela Moreneng. E ne e nna tshisibalo e kgolo go bontsha tlotlo mo lelapeng le le lelang ka nako e e bokete e ya tebelelo.

Moswi o ne a phuthelwa ka letlalo la kgomo ya mogoga mme e re morago ga tirelo ya phitlho, a bolokwe fela jalo. Poloko e, e ne e na le tumelo ya gore badimo ba tlaa nna ba dirisana le ena. Moswi o ne a bolokwa ka makuku a naka tsa kgomo gore fa bana ba tsoga, ba fitlhele go sa bolo go fediswa ka tiro ya phitlho. Bana ba ne ba sa bontshiwe moswi gone seo e ne le botubi le moila go

dira jalo. Ba ne ba bolelelwa fela gore moswi o tserwe ke phiri. Fa moswi a fitlhwaga mo lesakeng go ne go sa dirwe lebitla ka gone dikgomo di ne di tlaa fatakaka le go lwa. Go ne go khupediwa mo o neng o ka se ke wa bona fa motho a epetsweng teng, motshotelo o ne o phatlhaladiwa mo lesakeng lotlhe morago ga go tswalela lebitla.

Bašwa, emang ka maoto re ithuteng segarona pele bagolo ba ya badimong ka kitso e.

[E nopotswe le go tlalediswa go tswa go *Lesedi*, O.G. Gaborone, T.M. Moletsane, P.P. Thole & M.P. Tsatsimpe, Ditshwantsho go tswa mo *Inthaneteng*]

- 1.1.1 Loso lo ne lo tihola eng mo Batswaneng maloba? (2)
- 1.1.2 Tlhalosa gore go roula ke go dira eng go ya ka temana. (2)
- 1.1.3 Mo losong lwa setso o kgona go bona jang gore balelapa ba mo kutlobotlhokong? (2)
- 1.1.4 Goreng motlholagadi le moswagadi ba ne ba beolwa moriri? (1)
- 1.1.5 Neela mabaka a le mabedi a a dirang gore motlholagadi a apare diaparo tse dintsho. (2)
- 1.1.6 Tlhalosa ka botlalo gore motlholagadi o ne a dira eng go ikilela mo malobeng. (4)
- 1.1.7 Go ne go tlaa diragala eng ka monna yo o kopanelang mapai le motlholagadi pele a fetsa sebaka se se beilweng ke batsadi? (2)

1.1.8 Pharologano ke eng magareng ga mafoko a a latelang?

"Motlholagadi le Moswagadi." (2)

1.1.9 Ke mang yo o tshwanetseng go ema fa tlhogong ya moswi go ya ka temana? (1)

1.1.10 A se se latelang ke ntlha kgotsa kakanyo?

"Tebelelo e ne e le tumelo ya gore baloi ba se ka ba atamela moswi fa go se yo o mo lebeleletseng."

Neela lebaka go tshegetsa kemo ya gago. (2)

1.1.11 Araba potso e ka Ee kgotsa Nnyaya mme o neele lebaka.

"Ka nako ya phitlho borre le bomme ba ne ba kgobokanela mo ntlong ya moswi". (2)

1.1.12 Go ya ka setso, go dirisiwang eng boemong jwa lekase go boloka moswi? (2)

1.1.13 Goreng moswi a ne a bolokwa ka makuku a naka tsa kgomo? (2)

1.1.14 Ke go reng bana ba ne ba sa bontshiwe moswi? (1)

1.1.15 O tlhaloganya eng ka mareo a a latelang?

A Makuku a naka tsa kgomo. (1)

B Metsi masetlha. (1)

C Go kopanela mapai. (1)

30 maduo

KAROLO B TSHOSOBANYO**POTSO 2**

Buisa tema e e fa tlase mme o e sosobanye ka dintlha **di le tlhano ka botlhokwa jwa metsi mo matshelong a rona**. Palo ya mafoko a dintlha tse di sosobantsweng e nne **60–70**.

METSI KE BOTSHELO!

Metsi a botlhokwa, ke molaolabotshelo e bile a tlhoka go dirisiwa ka tlhokomelo e e tseneletseng. Metsi ke sediriswa sa botlhokwa mo matshelong a batho, dimela le ditshedi tse dingwe. Le fa go le jalo ga a mantsi ka go lekana mo nageng ya Aforikaborwa.

Naga ya rona e na le dinoka, melapo le matamo tse di re tlamelang ka metsi. Mafelo a a tshwanetse go tlhokomelwa go utlwala ka gonne botshelo jwa rona bo ikaegile ka metsi a tota e leng ona malaolabotshelo. Metsi ke konokono mo matshelong a rona. Re tlhoka go tlhokomela metsi ka ditsela tse di farologaneng mo magaeng a rona. Bontsi jwa batho ba ba nnang kwa metsetoropong ba dirisa dipompo go gelela metsi. Dipompo tse, di mo teng ga matlo fa tse dingwe di le kwa go gang baagi gona. Se se utlwisang botlhoko jwa ntho ke gore re itira ba re sa itseng sepe gore dipompo tse di tlhokomelwe jang. Go le gantsi re tlogela metsi a dutla mo dipompong e bile fa re tlhapa re tlatša metsi a a fetileng selekano mo dibateng. Re tsholola metsi a mantle a re ka bong re nosetsa dijalo ka ona. Ga re itse go dira mesele fa metsi a elela boatla.

Kana metsi le ona ke tlhago, a mme ga a tshwanelwa ke go somarelwa? Wena wa reng fa go le jaana? A o a tle o kgalemele motho fa a tsholola le go senya metsi? A e nne gore ga o nkgate ke tlhaname, o mosomaredi yo mogolo wa metsi.

[E nopotswe le go runngwa go tswa go: *Re a ipela*, E.E. Rapoo, M.K. Letsholo & N.I. Bogosi]

10 maduo

KAROLO C MABOKO**POTSO 3**

3.1 Buisa leboko le le latelang, mme morago o arabe dipotso.

1	Ke iphorile ka tsamaya le Sebonego,
2	Morwa Kgaratlho, re ntshana se-inong.
3	Motho ga a itsiwe e se naga!
4	E re o bona tshukudu o ikanye setlhare!
5	Ga goroga morwadia Lotlhanyang.
6	A re tsena ka legare le morwadia Sebonego,
7	'Kgarebe la maila-go-lejwa-meno-sepipiri.
8	Tlhogo-ntlha jaaka mmamasiloanoka.
9	Ke ne ke ipaleladikgang-dikgolo,
10	Morwa rre a tla go ntseela dikgang,
11	Matsapa a ntsena mading le mmeleng,
12	A nkoka tirong le lelapeng motshegare,
13	Dipuleng, diphefong le bosigo;
14	Meno masweu a bolaya a tshega.
15	Ka baya gotlhe tsaleng madi le ntlo,
16	A nthe kisa dithukuthing jaaka nama.

[Motswedi: *Maboko a Setswana, Ngatana ya Poko*, M.K. Mothoagae]

3.1.1 Neela setlhogo sa leboko le o be o se tlhalose. (2)

3.1.2 Araba ka Ee kgotsa Nnyaya.

Leboko le ke leboko la magareng.

Tshegetsa ka lebaka. (2)

3.1.3 Kwala diane di le tharo go tswa mo lebokong le. (3)

3.1.4 Neela sekapuo se se mo moleng wa bofelo wa leboko le. (1)

3.1.5 Tlhalosa se leboko le le go rutang sona. (2)

[10]

3.2 Buisa leboko le le latelang, mme morago o arabe dipotso.

MOSADI WA LETAGWA – S.A. MOROKE

- 1 Mahutsana a matlhotlhapelo,
- 2 Setlhogo sa matlhabisaditlhong,
- 3 Thogo ya morafe le setšhaba,
- 4 Tiro tsa mosadi wa letagwa,
- 5 Mohul'a Kgosi Metsimasetlha,
- 6 Sehuralela monna le bana,
- 7 A nyalwa ke phafana ya bojalwa.

- 8 Banyana bona ba senka senkgwe,
- 9 Ga go motho yo o ba apeelang
- 10 Kgotsa motho yo o ka ba tsholelang,
- 11 Gonne mmaabo o boa a fedile,
- 12 O boa le melelo e timile.
- 13 O fetogile bolalome,
- 14 O tlhoka le kutlwelobotlhoko.

[Motswedi: *Maboko a Setswana, Ngatana ya Poko*, M.K. Mothoagae]

- 3.2.1 O tthaloganya eng ka setlhogo "Mosadi wa letagwa"? (2)
- 3.2.2 Neela leina la sekapuo se se mo moleng 7, o be o tthalose mola oo. (2)
- 3.2.3 Ke ponagalo efe ya poko e e mo moleng 4? Neela mosola wa ponagalo eo. (2)
- 3.2.4 Nopola/Kwalolola sekai sa enjambamente go tswa mo temaneng ya bobedi ya leboko le. (2)
- 3.2.5 Tthalosa gore ka lefoko **banyana** mola 8 go tewa bomang tota. (2)

[10]

3.3 Buisa leboko le le latelang, mme morago o arabe dipotso.

SEKOLO – S.F. MOTLHAKE

- 1 Tsa balwa di ka nna mmalwa dibeke
- 2 Dibeke tsa ipalela dikgwedi;
- 3 Tsa balelwa le go rogwa ga ngwedi,
- 4 Le ntwā ya tľhabanwa e le bokete.
- 5 Barelwanedi bana ba sebilo,
- 6 'Mmaaruri nta ya ralala molelo.
- 7 Borare ba bo itľhoba boroko.

- 8 Le letľhāfuleng ba tľhoka molomo,
- 9 Ba itima a e tle ka molomo;
- 10 Ka ka-nna-nayo-ka tľhoka-boroko,
- 11 Le bomme ba se ka ba ikgalala,
- 12 Bomme ba tšhwara thipa ka bogale.

- 3.3.1 Neela ponagalo ya poko mo mola 1 le 2. (2)
- 3.3.2 Neela leina la sekapuo se: "Nta ya ralala molelo". (mola 6) (2)
- 3.3.3 Tľhalosa gore go tľhoka molomo ke go dirang. (mola 8) (2)
- 3.3.4 Nopola/Kwalolola sekai sa tshekagano go tswa mo temana 2. (2)
- 3.3.5 Ke ponagale efe ya poko e e mo moleng 10? (2)

[10]**30 maduo**

KAROLO D THUTAPUO LE MELAWANA YA TIRISO**POTSO 4****4.1 Buisa temana e morago o arabe dipotso tse di e latelang.**

Bašwa le bangwe ba bagolo, ba bona diritibatsi e le dilo tsa maemo a a kwa godimo ka gonne di dirisiwa le ke batho ba ba ba tlotlang tota. Diopedi tsa maemo tsa kwa moseja le tsa mono Aforikaborwa, dinaletsana tsa difilimi go akaretsa le badiri ba thelebišene tota, ke bangwe ba ba dirisang diritibatsi mo go tlhomolang le moloji pelo. Ka jalo bana ba, ba bona e le tiro e e siameng, ga ba bone gore ke tsela e e lebisang kwa ntlwanalefitshwana.

Fa mmangwana a belaela gore ngwana wa gagwe o dirisa diritibatsi, ga go thuse go mo latofatsa ka se a se nang boammaaruri jwa sona. O ka tlhola kgotlhang e sa tlhokagale. Botoka ke go buisana le ngaka ya lelapa. Ka gongwe motsadi a mo kope go dira diteko tse di tlaa mo netefaletsang fa e le gore ngwana o dirisa diritibatsi. **Maago** le **Raago** ba ka buisana gape le badirediloago go bona mafelo a ba ka bonang thuso mo go ona a tshwana le AA, SANCA, Childline kgotsa Lifeline. Gakologelwa gore thuso e teng, o ka e bona fela fa o e batla e bile lore lo ojwa le sa le metsi moaetsho.

[E nopotswe le go tlalelediwa go tswa go: *Re a ipela*, E.E. Rapoo, M.K. Letsholo & N.I. Bogosi]

- 4.1.1 Kwala mafoko a a ntshofaditsweng ka mopeleto o o nepagetseng. (2)
- 4.1.2 Neela maina a dikarolopuo tse di thaletsweng. (2)
- 4.1.3 Nopola lefoko go tswa mo temaneng le e leng lekaelagongwe la **kgolegelo** mme o le dirise mo polelong. (2)
- 4.1.4 Kwala polelo e e latelang mo pakafetileng.
- O ka tlhola kgotlhang e sa tlhokagale. (1)
- 4.1.5 Kwala seane se se tlhagelelang mo temaneng o be o se tlhalose. (2)
- 4.1.6 Dirisa lefoko **tlhola** mo dipolelong tse tharo bokao bo sa tshwane. (3)
- 4.1.7 O ka bona thuso kae fa o le lekgoba la diritibatsi? (4)
- 4.1.8 Ka dintlha di le pedi fela neela botlhokwa jwa **badirediloago**. (2)
- 4.1.9 Nopola maemeditota a le mabedi a a tlhagelelang mo temaneng. (2)

[20]

- 4.2 Sekaseka setshwantsho se se fa tlase, mme morago o arabe dipotso tse di latelang.

[Le re tlhabetse, E.E. Pooe, B.N. Kgosioma, T.L. Tambo & J.K. Legodi]

- 4.2.1 Ka dintlha tse pedi fela tlhalosa se se diragalang fa. (2)
- 4.2.2 Go ya ka setshwantsho, a bagobadi ba bone thuso ya potlako? (2)
- 4.2.3 Ke eng se se tlhodileng tiragalo e? Tshegetsa ka lebaka. (2)
- 4.2.4 Tiragalo e e ka thibelwa jang? (2)
- 4.2.5 Tlhalosa gore ke dijanaga di le kae tse di amegileng mo kotsing e. (2)

[10]

30 maduo

Maduo otlhe: 100